

Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol”, Iași, Tom XXII, 1986

Sub egida Academiei de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România, de curind, a ieșit de sub tipar prima parte a celui de al XXIII-lea tom al Anuarului Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol” din Iași.

Așa cum ne-a obișnuit în ultimele sale apariții, și noul tom al anuarului se deschide cu un grupaj de articole în limbi de circulație internațională, menite a introduce în circuitul istoriografic extern noi contribuții și puncte de vedere ale istoricilor români. Articolele sînt semnate de D. Ciurea — *Occidentul european după cronicăa lui Richer (sec. X)*; Gh. Platon — *Revoluțiile din secolul XIX în Țările Române — expresie a luptei de eliberare socială și națională*; Constantin Iordan — *Asupra originilor Pactului balcanic din 1934; proiectul Rentis (1925)*; Ion Agrișoroiu — *Argumente pentru un act istoric necesar: unirea Transilvaniei cu România*; A. Simion — *Regimul hortist de ocupație în nord-vestul României. Politica față de populația nemaghiară*. Tot în acest grupaj este inserată și contribuția istoricului cehoslovac Milan Krajčović (Bratislava) *Poziția României și Serbiei față de lupta de eliberare națională din monarhia habsburgică în sec. XIX*.

Cea de a doua secțiune — cea mai însemnată, de altfel, în economia acestui tom — intitulată „Imaginea românilor în istoria universală” include un număr de 18 contribuții (unele continuînd din tomuri anterioare) pe o problematică diversificată și, deopotrivă, interesantă. Astfel, trei anchete istoriografice, întreprinse în conformitate cu orientările noului domeniu, pe cît de profitabil în planul cunoașterii pe atît de fascinant, al imagologiei deschid această secțiune. Cercetătorul bucureștean Eugen Denize, continuînd mai vechile sale preocupări, referitoare la interferențe istorice româno-hispanice, semnează articolul *România în cultura medievală spaniolă*, iar doi istorici ieșeni, valorificînd relevante materiale inedite, culese din arhive și biblioteci americane în cadrul unor burse în SUA, oferite de Academia de Științe Sociale și Politice, semnează articolele *România în presa americană, 1859—1918* (D. Vițcu) și *Evoluția României în epoca celui de la doilea război mondial în viziune americană* (Gh. Buzatu).

Marea majoritate a contribuțiilor, reunite în acest grupaj al anuarului, se remarcă prin preocuparea pertinentă de a raporta fenomenul românesc la istoria universală, efortului de interpretare adăugîndu-i-se punerea în circuitul științific a unor noi izvoare și surse documentare inedite. Între acestea, pot fi enumerate articolele: *Vasalitate-suzeranitate în raporturile româno-polone din a doua jumătate a secolului XVI; interpretare juridică și practică politică de Veniamin Ciobanu, Coordonate politice europene în secolul XVIII. Interferențe românești de Leonid Boicu, Raporturile politice româno-austriece între 1683 și 1768 de Gabriel Bădărău, Dificultăți în „colaborarea” româno-germană (1940—1944) de D. Șandru, A. Karețchi, I. Saizu.*

La rubrica, „Pagini de istorie locală”, C. Istrati prezintă *Vechi sate din finutul Fălciului*, iar în cea intitulată „Documente” se continuă o meritorie preocupare a colegiului de redacție al anuarului de a valorifica noi izvoare documentare: G. Nussbäcker prezintă un document privind comerțul Brașovului cu Moldova la sfîrșitul secolului al XV-lea; C. Botoran relevă acțiunea lui I. G. Duca la conferința de la Lausanne, pe baza însemnărilor din atît de interesantul „Jurnal” al omului politic român; iar Ștefan S. Gorovei, Lucian Nastasă și Petre Țurlea prezintă mărturii documentare despre „Școala nouă” de istorie.

Și celelalte rubrici ale anuarului, devenite tradiționale — „Discuții”, „Studii documentare”, „Dezbateri istoriografice”, „Miscellanee”, „Addenda et Corrigenda” — constituie tot atîtea modalități de informare și dezbateri istoriografice, de sintetică definire a stadiului cercetării într-o problemă sau alta, rubrici atît de necesare, utile și binevenite într-o mișcare istoriografică ce își probează măsura maturității sale și prin asemenea reviste, precum Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol” Iași.

C. Paraschiv

„Revue Internationale des Sciences Sociales”, Nr. 110, 1986

„Revue Internationale des Sciences Sociales”, cu apariție trimestrială, publicată de Organizația Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură (UNESCO), dedică nr. 11) din 1986 „Anului Internațional al Păcii”.

Cele opt studii inserate în acest număr sînt consacrate problemei violenței și securității colective, exprimînd preocuparea plină de îngrijorare a oamenilor de știință — politologi, sociologi, juriști, economiști — față de pericolul pe care-l reprezintă războiul pentru omenire.

Considerînd că întreaga istorie poate fi privită ca „o preocupare permanentă de a stăpîni violența” iar gîndirea politică i-a fost consacrată în bună parte, de-a lungul dezvoltării sale, Georges Balandier, profesor la Universitatea din Paris și director de studii la Școala de Înalte studii în Științele sociale din Franța, în studiul intitulat *Violență și război: o antropologie*, analizează diferitele mijloace care au dus la înfringerea violenței „inițiale”, de la ritualuri și simboluri pînă la interdicțiile, regulile și sancțiunile de drept și consideră că în societățile de tradiție formele de violență, de ostilitate, care operează între grupuri, luînd forma unui război „dinăuntru” se pot activa și chiar răspîndi, trecîndu-se astfel la un război „din afară”.

Societățile militare considerau războiul ca „un mijloc, printre altele”, inseris normal în ciclul vieții sociale. Această manieră de a privi lucrurile a fost reluată de unele din teoriile occidentale asupra războiului. Autorul citează pe Benjamin Constant pentru care „războiul și comerțul nu sînt decît două mijloace diferite de a ajunge la același țel, acela de a poseda ceea ce dorești” ... sau „comerțul este o tentativă de a obține printr-un acord ceea ce nu speri să cucerești prin violență”¹ și pe Clausewitz, pentru care „războiul este o simplă continuare a politicii prin alte mijloace”². Din punct de vedere al confruntării nucleare, autorul definește actuala scenă mondială, ca o stare provocatoare de bulversări, crize și incertitudine. „O antropologie actuală a violenței și a războiului legată de o antropologie a modernității”.

Pornind de la tendința de întoarcere la o concepție globală și istorică a științelor sociale — practică de cîțiva ani de către economiști și politologi — opusă indifferenței față de istorie care a caracterizat aceste științe în anii 1960 — 1970, prof. Raimo Vährynen, de la Universitatea din Helsinki, consideră că prin generalizări de tip macroistoric înțelegem mai bine raporturile care există între marile războaie și evoluția economică și structurală a sistemului mondial. În studiul său *Violență colectivă într-o lume discontinuă; realități regionale și iluzii mondiale*, autorul se referă la două tipuri de violență colectivă în interiorul unei societăți: cea care se manifestă în sfera culturală și cea care se manifestă în lupta pentru putere. Aceste două tipuri sînt strîns legate într-o situație concretă predominînd, fie conflictul politic, fie cel cultural. Pentru a se reprimă violența colectivă nu este deci suficient să se revizuiască aceste relații, ci sînt necesare măsuri concertate luate la nivel național și regional pentru soluționarea pe cale amiabilă a problemelor. Violența, în special terorismul, este din ce în ce mai transnațional, grupuri extremiste operînd atît în țări industrializate cît și în „Lumea a treia”. Represiunea îmbracă și ea un caracter transnațional. Violența colectivă fiind condiționată de discontinuitatea sistemului relațiilor internaționale trebuie analizată — ca și contraviolența colectivă — în contextul național și regional în care se produce.

Politologul egiptean Bahgat Korany în *Studii strategice și Lumea a treia; o evaluare critică* arată că din 116 conflicte (crize, intervenții militare, războaie) care au izbucnit în lume din 1946 pînă în 1977, la nu mai puțin de 72 au participat numai țări din Lumea a treia, iar la 27 protagonist era o națiune din Lumea a treia, ceea ce face un total de 99 %. Autorul critică etnocentrismul unor studii strategice care se fac cu privire la Lumea a treia și care nu contribuie la înțelegerea pericolelor fundamentale care o amenință. În studiile strategice privind Lumea a treia propune înlocuirea terminologiei de „cercetări asupra păcii” sau de „studii strategice” cu „studii asupra conflictelor”.

Continuînd analiza conflictelor Lumii a treia, în studiul *Concepțiile asupra securității în America Latină*, Augusto Varas, coordonator de cercetări la Facultatea latino-americană de științe sociale din Santiago de Chile, consideră că aceste concepții sînt situate în centrul relațiilor conflictuale atît în interiorul statului cît și între diferitele țări latino-americane. Spre deosebire de Europa care caută să rezolve problemele de integrare în cadrul unui sistem social, în America Latină această integrare are dificultăți, fapt pentru care se recurge la forță armată mai des decît în alte părți ale lumii. Față de ansamblul acestor conflicte și a stărilor de tensiune statele latino-americane nu adoptă toate aceeași atitudine. Politica unui guvern poate declanșa sau preveni un conflict militar, poate avea un caracter mai mult sau mai puțin agresiv.

Analizînd „pacea și dezvoltarea în contextul african” politologul kenyan Peter Anyang Nyong'o, profesor de științe politice și relații internaționale la Universitatea din Addis Abeba, Etiopia, consideră că pacea nu va fi posibilă dacă violența structurală — care a dus la conflicte în trecut și riscă să le provoace în viitor — nu va fi eliminată. Autorul dezvoltă ideea promovării păcii prin dezvoltare — cum a fost reafirmată la Reuniunea consultativă a Universității Națiunilor Unite care a avut loc la Londra în 1984 — punînd accentul pe lărgimea conceptului de pace, evocînd rolul culturii, educației, științei și mijloacelor de comunicare în masă. În privința unor țări în curs de dezvoltare în general și a Africii în special, acest concept lărgit face din dezvoltare o condiție esențială pentru pace.

¹ B. Constant, *De l'esprit de conquête*, Oeuvres, Paris, Gallimard, 1957.

² C. von Clausewitz, *De la guerre*, Paris, Ed. de Minuit, 1955.

Pacea nu trebuie definită numai ca absența conflictelor, ci și ca absența inegalităților, injustițiilor fundamentale, care echivalează cu un „război invizibil” și care riscă să se transforme într-un război deschis: mizeria și injustiția creează inevitabil o conjunctură politică defavorabilă.

Violența contemporană se manifestă nu numai prin conflicte militare, ocupație străină, opresiunea maselor, ci și prin terorism, prin acte monstruoase practicate de grupuri sau indivizi și care acționează și loyese în cele mai pașnice obiective. Este și opinia politologului maghiar István Kende, profesor la Universitatea Karl Marx din Budapesta, cum reiese din studiul *Terorism, războaie, apocalips nuclear*. Autorul cercetează justetea vechiului adagiu potrivit căruia „violența aduce violență”, represaliile constituind o reacție violentă la acte de violență, violența „defensivă” răspunzând violenței structurale. Examinând problema delicată a necesității și posibilității de diferențiere a multiplelor forme de violență, autorul consideră că nu se pot pune pe același plan toate actele de violență. Autorul consideră că atențiile teroriste se află în raport cu procesele majore declanșate de violență „la înalt nivel” și că este din ce în ce mai greu să fie disociate, fapt care nu schimbă cu nimic atitudinea de condamnare a terorismului.

Analizând din punct de vedere istoric problema legitimei apărări și a rezistenței împotriva agresorilor, precum și a determinării agresorului, autorul conchide: condamnarea terorismului, a agresiunii, a ocupației, a recurgerii la forță nu implică o condamnare a violenței în abstract sau în absolut. Formele și mijloacele care se folosesc nu pot fi dezavuate decât ținând seama de cauza pe care o servesc, chiar dacă unele metode sînt condamnabile prin ele însele.

Dacă omenirea vrea să înlăture violența, ea trebuie să ia urgent măsuri: să reducă armamentele, să limiteze bugetele de război, să încheie acorduri pentru nerecurgerea la forță în soluționarea tuturor diferendelor între state, să retragă orice grupe ocupante contra voinței guvernelor, să multiplice zonele denuclearizate pînă cînd nu va mai exista nici o armă nucleară pe pămînt.

Specialist în drept internațional și organizații internaționale al Academiei de Științe a U.R.S.S., V. K. Sobakin relevă aspectele juridice ale securității colective, analizînd ceea ce el numește „axa” sistemului de securitate colectivă instaurat în cadrul O.N.U. și anume principiul coexistenței pașnice a statelor, independent de sistemele lor sociale, principiu care și-a găsit expresia juridică în regula unanimității membrilor permanenți ai Consiliului de Securitate și a atribuției și responsabilității acestui organ în menținerea păcii și securității internaționale.

Securitatea nu poate fi decît universală; toate statele trebuie să se simtă în siguranță pentru că era nucleară conferă un caracter imprevizibil politicii ca și actelor concrete. „Se poate spune că în prezent, avînd în vedere datele obiective ale situației, confruntarea între capitalism și socialism nu poate îmbrăca decît o singură și unică formă, aceea a emulației și a concurenței pașnice”, scrie V. K. Sobakin.

Ultimul studiu, elaborat de Kenneth Adler, cercetător științific la U.S.I.A. Washington, intitulat *Opinia publică asupra păcii, apărării și controlului armamentelor în Europa occidentală și în S.U.A.: o perspectivă comparativă*, și bazat pe anchete realizate de institute de cercetare din Europa occidentală și din S.U.A. între 1980 și 1985, arată că pentru europenii din vest ca și pentru americani (și japonezi) amenințarea războiului și a armelor nucleare constituie una din problemele cele mai preocupante. Amenințările exterioare sînt însă adesea eclipsate de problemele interne: teama de șomaj, inflația, criminalitatea. Neliniștea europenilor se referă la politica celor două mari puteri — U.R.S.S. și S.U.A. — în ce privește cursa înarmărilor, bazată pe doi factori: lupta pentru supremație militară și dominația mondială, cu folosirea forței armate pentru atingerea scopului, precum și lipsa de suplețe, rigiditate în traterea problemelor și în negocieri. Europenii, ca și americanii, sînt pentru limitarea armamentelor, pentru negocieri și nu pentru confruntări, considerînd că un echilibru militar între est și vest este preferabil unei superiorități sovietice sau americane. De un larg consens se bucură opinia de a nu face uz primul, de arme nucleare. Doi factori principali motivează această împotrivire: convingerea că orice uz al acestor arme nucleare antrenează un război nuclear generalizat și convingerea că nimeni nu va supraviețui unui asemenea război.

Oamenii intervievați își dau seama de pericolul unui război nuclear pentru ei înșiși, pentru țările lor, pentru umanitate, sperînd într-un acord între S.U.A. și U.R.S.S. de reducere a armamentelor, acord care va face inutilă creșterea continuă a bugetelor militare.

Studiile prezentate au reușit pe deplin să răspundă sarcinii asumate de „Revista Internațională de Științe Sociale”, publicînd acest număr dedicat unor probleme ce preocupă întreaga omenire: „pentru a învinge violența colectivă și războiul, pentru a progresa către securitate colectivă și pace, este necesară elucidarea proceselor care le susțin. Articolele din acest număr analizează aceste procese din perspectiva antropologiei, politicii și dreptului internațional”.

Dr. Liliانا Roman

Acest volum al revistei pe care-l semnalăm este un număr special, dedicat în exclusivitate problematicii, deosebit de complexe, pe care o implică prezența muncitorilor străini emigrați temporar din țara lor în căutarea unui loc de muncă. Având dimensiuni de volum (peste 350 pagini), revista cuprinde un mare număr de studii și aprecieri privind soarta a milioane de oameni care trăiesc sub imperiul nesiguranței, manifestată sub multiple forme: găsirea unui loc de muncă, păstrarea acestuia cât mai mult posibil, obținerea permisului de rezidență temporară (condiționat, de obicei, de încadrarea în muncă), schimbarea statutului lor, în funcție de interesele locale și care îi obligă la strămutări rapide și dramatice etc.

Sub termenul generic de „muncitori temporari” se desemnează o diversitate de situații dispartate în timp și spațiu. Nu s-a căzut încă de acord asupra fenomenului pe care îl reprezintă ei cu adevărat și aceasta, în special, datorită pozițiilor diferite pe care factorii decizionali din țările care-i folosesc le adoptă, în contextul situației socio-economice specifice fiecărei țări.

Pentru Europa de Vest, recrutarea masivă a forței de muncă provenind din țări în curs de dezvoltare s-a amplificat după cel de-al doilea război mondial și a durat până în 1973-74, când criza economică a impus luarea unor măsuri drastice de limitare a intrărilor pe piața forței de muncă. A urmat perioada când tot mai numeroase voci, situate la extrema dreaptă a evantaiului politic, au început să ceară trimiterea muncitorilor străini în țările de origine. Citeodată s-a ajuns chiar la manifestări fățișe de xenofobie, la violențe și chiar asasinat. În Franța, de exemplu, în 1973 grupuri rasiste au ucis 32 nord-africani.

Partea I cuprinde două studii care examinează fenomenul amintit din punct de vedere istoric, cu referiri speciale la S.U.A. și Europa Occidentală, în care autorii decelează asemenea tendințe încă din secolul 19. Sunt trecute în revistă etapele mai importante, cu explicațiile de rigoare pentru fiecare, încercându-se și o apreciere a ceea ce au reprezentat acești muncitori pentru dezvoltarea țărilor respective. De asemenea, se încearcă o evaluare a viitorului, în contextul limitării accesului străinilor, în favoarea folosirii forței de muncă autohtone.

Un studiu se ocupă de integrarea în societatea americană a italienilor care nu s-au mai întors în țara lor, relevând păstrarea, perpetuarea obiceiurilor, tradițiilor și valorilor străbune, ceea ce a însemnat permutarea unor microsocietăți închise în spațiul geo-cultural american.

Partea a II-a cuprinde studii care examinează situația muncitorilor temporari în urma crizei petrolului și a sporirii masive a prețurilor acestei materii prime. Creșterea controlului țărilor arabe asupra resurselor petroliere proprii le-a permis o considerabilă dezvoltare socio-economică, în care au fost antrenați și aproximativ 3 milioane de muncitori străini. Această dezvoltare s-a concentrat mai ales în statele cu mari rezerve potențiale Kuwait, Arabia Saudită — către care s-a dirijat și fluxul principal de forță de muncă din afară.

Consecințele asupra societăților respective au fost profunde și, în anumite situații, evaluarea nu este încă încheiată. Populațiile locale au fost copleșite și chiar depășite numeric de cei veniți la lucru, ceea ce a creat tensiuni. Trebuind să fie plătiți cu salarii mai mari, muncitorii autohtoni nu mai găseau ușor de lucru, fiind preferați străinii. De aceea, localnicii au început să emigreze și ei, la rândul lor, spre alte țări. S-a ajuns astfel la o situație nouă experimentată de lumea arabă cu această ocazie, când statele regiunii au devenit țări atât de emigrare cât și de imigrare, într-un mod nemălințuit până atunci.

Guvernele și specialiștii tocmai erau pe punctul de a analiza interdependența dintre dezvoltare și aportul imigranților, când declinul prețurilor la țiței a schimbat încă o dată datele problemei.

Studiile evidențiază în mod clar că muncitorii temporari străini au fost primii și cei mai afectați de acest fenomen. În mai multe cazuri ei au fost obligați să plece rapid din țara în care au muncit și să se întoarcă acasă cu speranțele neîmplinite și aproape la fel de săraci.

Partea a III-a este axată pe aspecte economice din diverse țări care folosesc muncitori străini, respectiv pe aportul acestora la dezvoltarea unor societăți care nu li asimilează și li folosesc doar cât au nevoie de ei.

Astfel, într-un studiu privind situația existentă din Franța, se relevă că activitățile care reclamă forță de muncă străină sînt sezoniere, limitîndu-se la construcții, turism, agricultură. De obicei, oferta este mai mare decît cererea, ceea ce permite patronilor să impună condiții dure de muncă și plată, nemulțumiții fiind concediați pe loc, în lipsa oricăror forme organizate, de genul sindicatelor, care să le apere drepturile.

Pentru țara respectivă folosirea mîinii de lucru ieftină este extrem de avantajoasă, motiv pentru care se practică în continuare acest sistem, în ciuda șomajului mare existent în rîndul autohtonilor. Dar, conchide studiul, „străinii trăiesc în condiții sanitare și de viață catastrofale”, iar „existența lor arată cît de mult o societate dezvoltată poate neglija cele mai elementare nevoi umane” (p. 873).

Există însă și un studiu care se disociază de celelalte prin faptul că atribuie dezvoltarea rapidă a anumitor țări din Asia sumelor de bani trimise de muncitori familiilor lor, ceea ce ar fi grăbit „boom-ul” economic al acestora și intrarea în rîndul țărilor mari exportatoare de produse finite.

Apreciem că este o interpretare simplificată a unor fenomene complexe, care abia acum își caută o explicație cuprinzătoare. Am amintit însă de studiul respectiv pentru a fi în ton cu revista care, pentru a fi obiectivă, redă păreri și opinii diferite, chiar divergente.

Partea a IV-a cuprinde analize ale căror factor comun este reținut de ideea că migrațiile muncitorilor temporari sînt dinamice, într-un proces perpetuum de schimbare. Se pot descoperi o serie de similitudini între valurile de muncitori temporari din diferite regiuni ale lumii. În general, se apreciază că muncitorii străini veniți în căutare de lucru au trecut, în propria țară, prin faza deplasării de la sat la oraș și abia ulterior au emigrat, negăsind de lucru pe plan local. Cu excepțiile de rigoare, majoritatea preferă să se întoarcă în țara lor, după o perioadă, motiv pentru care familiile nu sînt luate cu ei, ci rămîn acasă pentru a îngriji de gospodărie.

Studiile analizează aceste aspecte pe exemplul unor țări vest-europene și al S.U.A., confruntate în mod deosebit cu problemele imigrării ilegale a forței de muncă. Pozițiile exprimate în lucrarea de față sînt extrem de diferite, de multe ori divergente ceea ce nu face decît să evidențieze complexitatea fenomenului abordat. Se recunoaște că a fost acordată prioritate situației din țările industrializate, lăsînd pe plan secundar ceea ce se întîmplă în lumea a treia. Or, tendințele indică faptul că tocmai aici are loc o dezvoltare a acestui fenomen, care se cere analizat în vederea anumitor prognoze care se impun factorilor responsabili.

A înțelege muncitorii temporari, ce trăiesc la marginea societăților care-i primesc, înseamnă a înțelege procesele politice și socio-economice ale țărilor industriale și celor în curs de dezvoltare, interdependența lor, precum și căutarea căilor de soluționare a problemelor globale cu care se confruntă, de fapt, întreaga noastră planetă.

Doar printr-o asemenea abordare s-ar soluționa în mod real marile exoduri nefirești din prezent și nu prin măsuri coercitive extreme. Acestea, după cum se observă acolo unde sînt aplicate, nu rezolvă nici situația țărilor „importatoare” de forță de muncă, somajul rămînînd ridicat, nici a țărilor „exportatoare” confruntate cu probleme suplimentare.

Dinu Tenopici

„Mondes en Développement”, Nr. 54—55, Tome 14, 1986

Revista „Mondes en Développement” în nr. 54—55, tom 14, 1986 prezintă lucrările simpozionului cu tema *Legile naturii și conduita umană. Specificități și teme unificate*, organizat, sub auspiciile Academiei regale belgiene, de Institutul internațional pentru fizică și chimie (fundația Honda).

Propunîndu-și drept scop reconceptualizarea recentă a științei precum și rolul ei posibil în modelarea activității umane (subl. ns.) simpozionul și-a desfășurat lucrările pe patru secțiuni principale:

1. *Reconceptualizarea științelor fizice în perspectiva sistemelor complexe* a pus accentul pe necesitatea unei noi raționalități (Ilya Prigojina) — date fiind multiplele fațete ale „universului deschis” și „structurile disipative” ce pot apare și evolua spontan în stările de non-echilibru ale materiei organizate.

2. În secțiunea *Sistemele dinamice, informația și științele cunoașterii*, comunicările s-au centrat pe aspecte ale transmiterii și amplificării informației într-un mediu aflat în schimbare. Au fost analizate fluxurile informaționale (în biologie), în dinamica lor.

3. *Sistemele dinamice, teoria economică și jocurile* au grupat comunicări privind impactul informațiilor de fizică, chimie, teoria jocurilor, etc., asupra economiei și a teoriei economice.

4. Ultima secțiune *Spre o nouă raționalizare* s-a axat pe aspecte legate de tranziția „raționalității flexibile” (Yoichiro P. Murakami) — ca „nouă raționalitate”, din domeniul cunoașterii naturii în cel al științelor social-umane și al istoriei, caracterizate a fi sisteme deschise non-lineare și în non-echilibru, perfectibile și interdependente, asimetrice (asincronice — n.n.) și dominate de ambiguitate. Tocmai aceste trăsături proprii sistemelor complexe ale societății ar explica (după Edward W. Ploman) „incapacitatea noastră de a înțelege, stăpîni și controla procesele schimbării care ne afectează pe toți ducînd la o „disperată” căutare a unei noi raționalități, capabile să ofere aceeași siguranță ca cea tradițională”.

Dintre comunicările prezentate în secțiunea a IV-a, la care ne-am referit în general, ne-au atras atenția unele contribuții de o reală importanță pentru stimularea cunoașterii în științele umane. Astfel, Yoichiro P. Murakami, de la universitatea din Tokio apreciază în intervenția sa *Rationality and Irrationality in the Theory of Knowledge* că ar fi imposibilă o *metodologie universală*, pentru toate științele, întrucît sistemele teoretice în general și cele social-umane în special s-ar caracteriza prin *incomensurabilitate* (incomparabilitate, incomunicabilitate, lipsa translației). Autorul consideră că deși ar fi „necesară abordarea holistică a cunoașterii umanului”, o „reconstrucție rațională”, în sensul ei tradițional, nu este propice pentru înțelegerea

actualei (subl. ns.) istorii, fiind necesară o „nouă raționalitate”, care să admită pluralismul lumii de azi. În acest sens, el argumentează necesitatea unei „raționalități flexibile”, non-iraționale, care să fie capabilă să surprindă structura triadică a omului, întemeiată pe apartenența acestuia la straturile multiple ale comunității, limbajului și lumii. Ele se află într-o interdependență complexă, și deopotrivă în schimbare. Natura multi-stratificată a existenței umane și dinamica articulațiilor ei în cadrul triadei comunitate, limbaj, lume ar conduce la o raționalitate nouă în cunoașterea realității umane.

În *Towards a Nonequilibrium Systems Theory of History*, Erwin Laszlo propune o schiță-proiect a conceptelor de bază pentru o teorie a societății concepută ca sistem evoluționar, plecând de la modelele, conceptele și teoriile dezvoltate azi de termodinamica sistemelor aflate în non-echilibru și științele complexității. El propune sintagma „punct de bifurcație” (rupturi, crize sociale produse de dezvoltarea tehnologică, pentru a sublinia momentele de discontinuitate, de schimbare, non-linearitate) și „săgeata timpului istoric” — pentru a pune în lumină „direcționalitatea” globală a schimbărilor și transformărilor sociale, ireversibilitatea dezvoltării istorice de la simplu la complex, de la triburile epocii de piatră la statele-națiuni de azi. Discontinuitate și sens, ritm și schimbare, inovație și conservare, tehnologie și sistem de valori, punct de bifurcație și tendință ar urma să constituie după E. Laszlo, principalele concepte ale unei științe a istoriei în care factorul principal al schimbării ar fi energia materială și informațională — revoluția tehnologică.

În *New Science of Instability throws Light in Politics*, binecunoscutul analist Alvin Toffler apreciază că în ciuda „revoluției conceptuale” în care se află știința, raționalitatea dominantă încă este aceea de tip newtonian, bazată pe imaginea unei lumi închise, determinate și armonice, din care sint excluse imprevizibilul și hazardul, schimbarea și deschiderea, pluralitatea și instabilitatea. Dar, afirmă Alvin Toffler, noile tendințe în știința actuală pun în lumină comportarea sistemelor (inclusiv sociale) în afara stării de echilibru în chiar procesul schimbării cind evoluția lor nu mai urmează regulile cunoscute. Dacă științele clasice s-au centrat pe stabilitate, într-o epocă de tranziție a lumii, caracterizată prin instabilitate, răsturnări și revoluții, știința trebuie să cerceteze și sistemele aflate în stare de non-echilibru. Acest lucru face I. Prigogin — „primul teoretician al dezordinii și discontinuității”, al unei „noi științe” a instabilității și șanse, a imprevizibilului și efemerului — ceea ce aduce o contribuție substanțială la înțelegerea cauzelor instabilității unor sisteme social-politice, influențând gândirea și teoria schimbării, în general. Ne-au mai reținut atenția prin ineditul lor comunicările susținute de Shushei Aida, *Economic and Social Effect of Factory Automation*; Orio Giarini, *Notes on the Limits to Certainty: Risk, Uncertainty and Economic Value* și Bruce J. West, Ionas Salk, *Human Conduct and Natural Laws: Laws of Simple and Complex Systems*.

Simpozionul *Legile naturii și conduita umană. Specificitate și teme unificatoare* — 1985 a dovedit oportunitatea de a dezbate transferul cunoașterii de la studiile matematice și fizice ale sistemelor complexe, la aspecte privind activitățile umane în multitudinea formelor lor posibile. În esență, pentru a realiza o „nouă raționalitate” pare necesar să învățăm totodată să stăpânim interdependența și complexitatea lumii contemporane.

„Cil de rațional este raționalul cînd se aplică conduitei umane”, se întreabă Edward W. Ploman în încheierea lucrărilor simpozionului, dacă ayem în vedere fluctuația, perfecționarea, riscul și ambiguitatea (subl. ns.) Noile concepte și paradigme din științele exacte pot constitui punți între noile legi ale naturii și cele ale conduitei umane. *Tranziția în știință, într-o lume aflată ea însăși într-o epocă de tranziție*, va afecta concepțiile noastre despre natura și conduita umană — este de părere vicerectorul Universității Națiunilor Unite — prin noi reprezentări, metafore și modele.

Elementul „cheie” pentru depășirea acestei noi stări, de tranziție, în social și teoretic deopotrivă, este conceptul de învățare, în sensul său larg, de dialog între o știință (a naturii în schimbare și conduita umană, aflată ea însăși în schimbare (tranziție)). Interferența lor a impus reconceptualizarea științelor naturii, emergența unei noi raționalități, a unei noi concepții despre lume, ca un nou Weltanschauung. Aceasta impune însă noi cerințe de învățare. Este vorba de învățare globală, afirmă Ploman, concepută deopotrivă ca învățare despre procesele și problemele globale, dar și de învățare ca proces global, capabil să stăpânească în cele din urmă, tranziția și schimbarea.

În concluzie, lucrările simpozionului au subliniat, în esență, necesitatea unui nou mod de a fi al omului de știință față de o lume în schimbare și o știință pe cale de tranziție, caracterizat prin: învățare globală și pluralism, acceptarea percepțiilor multiple și a perspectivelor diferite pe care le propun culturile în diversitatea lor.

Argentina Firuță